

İş Hayatı

El emeğinin değeri

Hz.Peygamberin el emeğine büyük değer verdiğini, başkasına yük olmayı hoş karşılamadığını biliyoruz. Çalışma ile ilgili şöyle buyurur:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَطْيَبَ مَا
أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَإِنَّ وَلَدَ الرَّجُلِ مِنْ كَسْبِهِ

Hz. Âişe'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kişinin yediği şeyin en hoşu el emeğine / kendi kazancına dayanandır. Çocuk da ebeveynin kazancındandır. [Çocuklarınızın kazançlarından yiyebilirsiniz].”⁴¹⁸

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ
دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

“Hiç kimse asla el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allâh'ın nebisi Dâvûd (a.s.) da el emeğini yerdi.”⁴¹⁹

⁴¹⁸ İbn Mâce, “Ticârât”, 1; Dârimî, “Büyü”, 6; Ahmed b. Hanbel, VI, 31, 42...; ayrıca bk. Tirmizî, “Ahkâm”, 22; İbn Mâce, “Ticârât”, 64; Dârimî, “Büyü”, 6; Ahmed b. Hanbel, VI, 162 / Ebû Dâvûd, “Büyü”, 77; Nesâî, “Büyü”, 1; İbn Mâce, “Ticârât”, 64; Ahmed b. Hanbel, II, 214.

⁴¹⁹ Buhârî, “Büyü”, 15, “Enbiyâ”, 37.

İslâm ahlâkının kazançla ilgili en önemli ilkelerinden birisini belirleyen bu hadislere göre en hayırlı ve insana huzur-mutluluk veren kazanç, kişinin kimseye yük olmadan hayatının temel ihtiyaçlarını bizzat kendi emeği ile elde ettikleridir. Kişinin kendi hizmetini kendisinin görmesi de bu hadisin kapsamındadır. İlk olarak bu tutumun mutlulukla ilişkisi vardır. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda kişinin kendisinin kazancının ya da kendi hizmetini kendisinin görmesinin ona sağladığı mutluluğun daha kalıcı ve daha huzur verici olduğu tespit edilmiştir. Söz gelimi kişinin kendi yetiştirdiği bir sebze ile yine kendisinin ondan yaptığı yemeğin başkalarının yetiştirdiği ve başkalarının yaptığı yemeğe göre daha fazla ve uzun süreli mutluluk verdiği, kişinin içine daha çok sindiği tespit edilmiştir. Bu sebeple hadiste tîb / tayyib kökünden gelen insana hoş bir lezzet / koku veren, onu saran, iç dünyasını ferahlatan adeta iliklerine kadar işleyen özellik arzeden, saf, katışıksız, fıtrata uygun tabii hali ifade eden etyab kelimesiyle ifade edilmiş olması da bu açıdan anlamlıdır.

İkinci olarak kendi ihtiyacını karşılayabilecek güce, imkana sahip olanların bir başkasına yük olmamaları gerekir. Bu insanın onurunu kırıcı bir özellik taşır. Hz. Peygamber hadislerinde dilenciligi yüzüzlük ve onursuzluk olarak nitelemiştir.⁴²⁰ Dolayısıyla dilencilik asalaklık, başkalarının sırtından geçinme demektir ki hadiste de belirtildiği üzere insanın mükerrem sıfatını / şerefini⁴²¹ ayaklar altına alan bir tutumdur. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Sizden birinizin dağa giderek bir arkalık odunu yüklenip satarak ihtiyacını karşılamasıyla şerefini kurtarması —verilir veya verilmez ayrı bir şey ama— insanlardan istemekten daha hayırlıdır.”⁴²²

Buna göre ülkemizde simit satmak, ayakkabı boyacılığı yapmak gibi sermaye gerektirmeyen ve herkesin yapabileceği basit işler bile dilenmekten daha şereflidir. Nitekim Hz. Peygamber-

⁴²⁰ Müslim, “Zekât”, 103.

⁴²¹ İsrâ’ (17), 70.

⁴²² Buhârî, “Müsâkât”, 13, “Zekât”, 50, “Büyü”, 15; Müslim, “Zekât”, 107; İbn Mâce, “Zekât”, 25; Ahmed b. Hanbel, I, 167.

rin bu yöndeki uygulaması ve peşinden söylediklerinden böyle bir netice çıkmaktadır. Olay şudur: Ensardan bir zat kendisine gelerek bir şeyler isteyince Hz. Peygamber: Evinde hiçbir şeyin yok mu diye sordu. Adam: “Bir kısmını giydiğimiz bir kısmını da yaygı olarak kullandığımız bir bez / çul gibi bir şey ile su içtiğimiz bir de bardak var” dedi. Hz. Peygamber: “Onları bana getir” buyurdu. Adam getirdi. Hz. Peygamber onları eline alıp yanındakilere: “Bunları satın alacak var mı” diye sordu. Sahebeden birisi: “Ben bir dirheme alayım” deyince Hz. Peygamber: “Daha fazla veren yok mu?” diye sordu. Bir başka sahabi: “Ben iki dirheme alayım” dedi. Hz. Peygamber malı ona verip iki dirhemi aldıktan sonra o dilenene şunu söyledi: “Şu iki dirhemi al. Biriyle yiyecek satın al evine götür. Bir dirheme de bir balta al bana getir.” Adam Hz. Peygamber’in dediği gibi yaptı ve baltayı alıp kendisine getirdi. Hz. Peygamber baltaya kendi elleriyle bir sap takarak buyurdular ki: “Bu baltayı al. Odun kes ve sat. Seni on beş gün görmeyeyim.” Adam buna uydu ve on beş gün sonra on dirhem biriktirmiş olarak geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Onun bir kısmıyla yiyecek, bir kısmıyla giyecek satın al” dedikten sonra şu uyarıyı yaptı: “İşte bu kıyamet günü dilencilik lekesi ile Allah’ın huzuruna çıkmadan hayırlıdır. Dilencilik ancak üç kişi için düşünülebilir: Fakr u zaruret içinde bulunan, ağır borç yükü altında ezilmiş gariban, ızdırap verici kan bedeli ödemek durumunda kalan kişi.”⁴²³

Üçüncü olarak el emeği kazançla ilişkiyi daha sağlıklı bir zemine oturtur. Emek harcanarak elde edilmiş bir eşyanın sahibi ile bütünleşmiş bir hali vardır. Ona ruh veren emek olduğu için emeğin sahibi malını hazır bulmaya göre onu daha korumacı, daha fazla itinalı ya da esirgeyici biçimde kullanma ihtiyacı hisseder. Türkçemizde kullanılan “el emeği”, “göz nuru”, “alın teri”, yine Türkçe’deki miras değil alın teri ya da mirasyedi gibi ifadeler üretilen ya da kazanılan varlıkta sağlanan başarının ifadesi olsa da onun değerine de önemli bir vurgudur. Dolayısıyla hazır bulanın ona emek vermediği için malın kıymetini bilmediğini de

⁴²³ Ebü Dâvûd, “Zekât”, 26; İbn Mâce, “Ticârât”, 25.

ifade eden son derece anlamlı sözlerdir. Sonuç olarak bu ilişki malî koruma ilkesinin yansımaları açısından oldukça anlamlıdır.

Dördüncü olarak “kendi el emeğinin kazancını yemek” ifadesini sembolik bir anlatım olarak değerlendirecek olursak —ki hadislerde bu derinlik her zaman vardır— kişinin bireysel olarak başkasına ya da millet olarak dışa bağımlılıktan kurtulması, bağımlı olmaması, toplum olarak kendi ihtiyaçlarını bizzat kendisinin üretimiyle karşılaması, özellikle stratejik maddelerde kendi kendisine yeter hale gelmesi çok daha değerli ve çok daha güven verici bir nitelik arzeder. Çünkü herkes ya da her millet kendi ihtiyaçlarını önceleyeceği, kendi dengelerini gözeteceği için bağımlı olan her zaman ikinci planda kalmaya, bazı hallerde de dışarıdan gelecek olandan mahrum kalmaya mahkûmdur. Üretim, bilgi bir güç olduğu için anlaşmazlık durumunda karşı tarafın her zaman bir silah olarak kullanması da mümkündür. Hz. Peygamberin bu hadisine bir de bu gözle bakmak gerekir.

Burada üretimden sadece günlük gıda ya da kazanç anlaşılmalıdır. Bireysel anlamda kişiye zaruri olarak lazım olan ne varsa buna dahildir. Sürekli ihtiyaç olan bir konuda hep başkasının yardımına başvurmak yerine kendi kendisine yeter hale gelmeyi de bu hususa dahil edebiliriz. Burada bilgisayar kullanımı, yabancı dil bilgisi vs. örnek olarak zikredilebilir.

Hadisteki çocuğun ebeveynin kazancı olduğuna dair kısım onun malından yararlanmaya bağlı olarak varid olmuştur. Çocukların anne-babalarına bakma yükümlülüklerini ısrarla belirten birçok âyet ve hadis vardır.⁴²⁴ Bu nasslara binaen ihtiyaç durumunda anne-baba çocuklarının mallarından istismar etmemek kaydıyla ihtiyaç miktarınca yararlanma hakkına sahiptirler.⁴²⁵

⁴²⁴ Konu hk. Bk. Saffet Köse, “İslâm Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 12, Konya 2008, s. 345-368.

⁴²⁵ Bk. Saffet Köse, “İslâm Hukukunda Çocuğun Çalışması, Gelirinin Korunması ve İstismarını Önleyici Tedbirler”, *Çocuk Sorunları ve İslâm Sempozyumu*, Rize 30 Eylül-2 Ekim 2005, Ensar Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Allah'ın rızıkı temine vesile kıldığı işin kıymetini bilip onda sebat etmek gerekir

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَصَابَ مِنْ شَيْءٍ فَلَيْلَ مَهٍ»

Enes b. Mâlik'ten (r.a.): Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Allah, kime rızıkını temin için bir iş ihsan etmişse onun kıymetini bilip onda sebat gösterebilir.”*⁴²⁶

Allah, yarattığı bütün varlıklar⁴²⁷ gibi insanların⁴²⁸ da rızıkını üzerine almıştır. Ancak insana düşen bu rızıkı araması bir başka ifade ile sebeplere sarılması sonra da sonucu Allah'a bırakmasıdır.⁴²⁹ Buna tevekkül denir.⁴³⁰

Kur'an-ı Kerim rızık konusunda iki noktaya dikkat çeker. Birincisi nimetin sahibine kör kalıp onun zikrinden yüz çevirenin geçimi darlaşır, ahirette de kör olarak diriltilir.⁴³¹ Şayet Allah'ın emir ve yasaklarına gönülden bağlılık gösterip saygılı davranırsa Allah ona darlık anında bir çıkış yolu gösterir ve ummadığı yerden rızıklandırır,⁴³² yer ve göklerin bereketi onlara açılır.⁴³³

Hz. Peygamber de rızık konusunda iki hususun önemine dikkat çeker. Birincisi toplumdaki zayıflara saygılı davranmak rızıkın sebeplerindendir. Hadis-i Şerif'de şöyle buyrulur: *“Bana zayıfları çağırın da onların yüzü suyu hürmetine Allah'dan düşmanlara karşı zafer dileyeyim. Çünkü siz ancak zayıflarınızın hayır duası, bereketi ile rızıklandırılırsınız ve yardım görürsünüz...”*⁴³⁴

İkincisi de bir işe başlayan kişi o işte sebat etmeli ve zorunlu

⁴²⁶ İbn Mâce, “Ticârât”, 4.

⁴²⁷ Hud (11), 6; Ankebût (29), 60.

⁴²⁸ En'âm (6), 151; İsrâ (17), 31; Tâhâ (20), 132; Ankebût (29), 60.

⁴²⁹ Fatır (35), 12; Mülk (67), 15.

⁴³⁰ bk.Şûrâ (42), 36; Talâk (65), 3.

⁴³¹ Tâhâ (20), 124-126.

⁴³² Tâhâ (20), 132; Talâk (65), 2-3.

⁴³³ A'râf (7), 96.

⁴³⁴ Nesâî, “Cihâd”, 43; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 70; Tirmizî, Cihâd”, 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 167.

bir sebep olmadıkça ondan vazgeçmemelidir. Başlıkta yer verilen hadis bu hususu anlatır: “Allah, kime rızkını temin için bir iş ihsan etmişse onun kıymetini bilip onda sebat gösterebilir.”⁴³⁵

İnsan gerekli istişareleri yapıp karar vererek bir işe başladıktan sonra işine sıkı sarılmalı ve onda sebat göstermelidir. Bu, kendi işi olabileceği gibi ücretli olarak çalıştığı bir iş de olabilir. Zira sebat kendine güvenin ifadesi olduğu kadar başkası tarafından güvenilmenin de zeminidir. Sürekli iş değiştiren ve sebat etmeyen insanlar güven kaybına sebep olduklarından yıpranma ile sonuçlanacak bir sürece girme riski taşırlar.

Amacı gerçekleştirmek için başlanılan işte sebat göstermek fitrat yasıdır. Evrende hiçbir sonuç belli merhalelerden geçmeksizin elde edilememektedir. İnsanın kendi oluşumu, büyümesi, mahsulatın bitişi ve gelişimi sonra da olgunlaşması, eğitim-öğretim süreçleri hep belli bir zamanı gerekli kılmaktadır. Aynı şekilde başlanılan işte sabır-sebat göstermek de bu kanuna tabidir.

Gerek yatırımlarda, gerek üretimde ve gerekse herhangi bir işte çalışmada sebat göstermek öncelikle o işe devam edeceği niyet, azim ve kararlılığında olmak demektir. Bu sayede insan işini sahiplenebilir, onu benimseyebilir, ona değer verebilir, onu önemseyebilir, işine motive olabilir ve o konuda kendisini geliştirebilir, olgunlaştırabilir, uzmanlaşabilir ve markalaşabilir bir müddet sonra da aranan birisi haline gelebilir. Çalıştığı işte kendisini geçici gören, onu benimsemeyen ya da sevemeyen hem onu geliştiremez hem de verim sağlayamaz. Bugün de belli firmaların tanıtım levhalarına kuruldukları tarihi yazmaları, büyük markaların köklü bir geçmişe ve geleneğe sahip olmaları, babadan oğula, dededen toruna yapılan işlerdeki başarı bu sürekliliğin ve sebatın eseridir. Hz. Peygamber’in yakınlar arasındaki ilişkiyi sıkı tutmanın rızkı arttırdığına dair hadis-i şerifine⁴³⁶ Allah’ın ihsanı yanında bir de bu açıdan bakmak gerekir. Bu sebeple Hz. Peygamber’in (s.a.s.) işte sebatı tavsiye eden ha-

⁴³⁵ İbn Mâce, “Ticârât”, 4.

⁴³⁶ Buhâri, “Büyü”, 13; İbn Mâce, “Edeb”, 57.

disini daha netleştiren Nâfi'den gelen rivayettir. Kendisi Şam ve Mısır'a ihracat yaptığını ancak bundan vazgeçip Irak'a mal göndermeye başladığını söylediğinde Hz. Âişe (r.a.) kendisini uyararak şöyle demiştir: “Böyle yapma! Sana ne oldu ve ticaretinde ne sorun yaşadın da değişiklik yaptın? Ben Rasûlullah'ı (s.a.s.) şöyle söylerken işittim:

Allah rızkınız için bir işi sebep kıldığında onu değiştirmeyi gerektiren bir durum meydana gelmedikçe ya da istenmeyen bir hal oluşmadıkça onu terk etmeyin.”⁴³⁷

Sebat, hedefe giden yolda merdiven basamaklarını sabırla çıkmaya benzer. Bir anda zirveye atlayamayan insan azim, kararlılık, sabır ve sebat ile merdiven basamaklarını çıkararak hedefe ulaşır. Amaca ulaştığında huzur bulur, mutlu olur ve yorgunlukları gider. İşte sebat ve süreklilik, insanın hastalandığında tabibin kendisi için öngördüğü tedavi sürecinde ilaçlarını muntazaman almak üzere gösterdiği sabır ile sağlığına kavuşmasına benzeyen bir süreçtir. Dolayısıyla sebat işinde güçlüklerle mücadele etmenin ve onu yenmenin sonuçta başarmanın mutluluğunu yaşamamanın adıdır.

Bu bağlamda geçim için Allah'ın geçimine vasıta kıldığı işin kıymetini bilip ve herhangi bir aksilik olmadıkça o işte ilerleyerek kendisini geliştirmesi o yolla rızkını genişletmesi bereketin, verimliliğin, sürekliliğin sebebidir. Şu ayet bu konuda yolumuzu aydınlatmaktadır:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

“Karşılaştığın meselede işi bilenlerle istişare et. Bir de karar verdin mi sebeplerini işle⁴³⁸ ve sonucunu Allah'a havale ederek (tevekkül) işine devam et.”⁴³⁹

⁴³⁷ İbn Mâce, “Ticârât”, 4.

⁴³⁸ Fâtır (35), 12; Mülk (67), 15.

⁴³⁹ Âl-i İmrân (3), 159.

İşçinin işin, işverenin işçinin hakkını vermesi

Hz. Peygamber'in işçi-işveren ilişkilerini konu alan ve genel esasları belirleyen meşhur bir hadisi vardır. Şöyle ki:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مَرْفُوعًا: «أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرْفُهُ
وَأَعْلِمَهُ أَجْرَهُ وَهُوَ فِي عَمَلِهِ».

"Ebû Hureyre'nin merfu⁴⁴⁰ [aynı rivayet Abdullah b. Ömer'den de gelmektedir] olarak rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İşçiye [hak ettiği] ücreti alın teri kurumadan verin.⁴⁴¹ İş esnasında da o iş için alacağı ücreti de bildirin."⁴⁴²

Aynı konuda diğer bir hadis de şudur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: «قَالَ اللَّهُ
عَزَّ وَجَلَّ ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ كُنْتُ خَصْمَهُ خَصِمْتُهُ
رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ
أَجِيرًا اسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُوفِهِ».

"Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah Te'âlâ buyurmuştur ki: Üç grup insan vardır ki kıyamet gününde onun doğrudan davacısı benim. Ben kime davacı olursam o davayı kaybeder. Birincisi benim adımla anarak söz verip de sözünde durmayan; ikincisi hür bir kimseyi satıp da parasını yiyen; üçüncüsü de işçi tutup da onun emeğini istediği gibi kullanıp onun hakkını vermeyen istismarcılar."⁴⁴³

Hz. Peygamber bu hadislerinde işçi-işveren hakları hususunda birisi işçi diğeri de işveren ile ilgili olarak dört temel ilke ortaya koymaktadır:

⁴⁴⁰ Hz. Peygambere nispet edilen söz, fil ve onaylar (takrîr) için kullanılan bir hadis usulü terimi.

⁴⁴¹ İbn Mâce, "Ruhûn", 4.

⁴⁴² Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 120.

⁴⁴³ Buhârî, "Büyü", 106, "İcâre", 10; İbn Mâce, "Ruhûn", 4; Ahmed b. Hanbel, II, 358.

Birincisi işçinin işin hakkını vermesi gerekir. Alın teri ifadesi bunu anlatır.

İkincisi işçinin alacağı ücretin kendisine bildirilmesidir ki rızasının olup olmadığı ortaya çıksın ve gönül hoşnutluğu sağlansın. İş, bir akit olduğundan işveren ile işçi, iş ve ücret konusunda daha baştan anlaşmalı ve rızayı bozacak karanlık noktaları aydınlatmalıdırlar. Aksi bir durum ihtilafları beraberinde getireceğinden gereksiz çekişmelere ve haksızlıklara sebep olacaktır.

Üçüncüsü işverenin işçinin hakkı ne ise onu vermesi gerekir.

Dördüncüsü de hakkının geciktirilmeden zamanında verilmesi lazımdır.

Bunlar üzerinde kısaca şu şekilde durabiliriz.

İş meşru olmalı ve işçi işin hakkını vermelidir

İşçi belli bir işi ücret karşılığında yapan bir anlamda emeğini satan kişi demektir. İş, sürekli olabileceği gibi belli bir iş ile de sınırlı olabilir. Birincisi aylıklı ikincisi yevmiyeli işçidir. Her ikisi de ülkemizde uygulanmaktadır. Burada temel esas, işin yasaklanmış bir iş olmaması bir başka ifadeyle işin meşru olması, işçinin de ele aldığı işin hakkını vermesidir. Şu âyet bu hususa işaret etmektedir.

مَنْ عَمَلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة النحل: ٩٧)

“Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak yaptığı işi doğru dürüst / gerektiği gibi / usulüne uygun şekilde yaparsa kesinlikle ona çok hoş bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de hiç kuşkusuz yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”⁴⁴⁴

Âyetten anlaşıldığı kadarıyla bir işin öncelikle meşru olması (sâlih) sonra da onun hakkının verilerek yapılması iki cihan sadetini kazandıran bir özelliğe sahiptir. Böyle bir iş ve işçinin de dürüstçe vazifesini yapması kazancın helal olmasını sağlar. Böy-

⁴⁴⁴ Nahl (16), 97.

lece hem iş hem de kazanç kişinin içine siner, ona huzur verir. Bu da dünyada mutluluk kaynağı olur, Allâh'ın manevî yardımını çeker. Böyle bir çalışma da doğası gereği yapılan işe talebi arttıracığından dünyada kazancı bereketlendirir, ahirette de ecrin kat kat verilmesinin sebebi olur.

Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber de şu hadis-i şerifinde aynı hususa vurgu yapar:

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا أَنْ يُتَّقِنَهُ“

“Sizden biriniz bir iş yaptığında Allah (c.c.), yaptığınız içinize sinecek ölçüde hakkını vermenizi sever.”⁴⁴⁵

Hadisten açıkça anlaşıldığı üzere öncelikle bir işi yapan onu becerebilecek bir güce ve donanımına sahip olması gerekir. Başka türlü işin hakkını vermek mümkün değildir. İkincisi de her işin kendine özgü, onun fitratından / doğasından kaynaklanan kuralları vardır. Onun mutlaka gözetilmesi, dürüstçe uygulanması, ihmal edilmemesi, en küçük bir ayrıntının bile gözden kaçırılmaması gerekir. Kur'an-ı Kerîm de daha açık biçimde şu âyetiyle tabii kurallarına uyararak işin hakkını vermeyi emreder:

وَأْتُوا النُّبُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Evlere kapılarından girin. Allâh'ın emir ve yasaklarına karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.”⁴⁴⁶

Meşhur müfessir Zemahşeri'nin (ö.538/1144) yorumuyla âyet şunu ifade eder: “Her işi kendi tabii kuralına / metoduna göre layık-ı veçhiyle yapın. Aksini yapmayın.”⁴⁴⁷

Ayetten ve bu yorumundan anlaşıldığı kadarıyla her işin bir

⁴⁴⁵ Müsnedü Ebî Ya'lâ (nşr. Hüseyin S. Esed), Dımaşk 1404/1984, VII, 349; Beyhaki, Şu'abü'l-imân (nşr. Abdülali A. Hâmid), Bombay-Riyad 1423/2003, VII, 233.

⁴⁴⁶ Bakara (2), 189.

⁴⁴⁷ el-Keşşâf, I, 235.

münasibi, yöntemi, ona ait tabii kuralı vardır. O da onun kapısından girmektir. Yani kuralını uygulamaktır. Maksada ulaştırmanın budur. İyilik (birr) de bundan doğar. Onun aksini yapmak işleri tersine götürür. Ebussuûd Efendi'nin (ö.982/1574) ifadeyle kural dışılıkta ('udûl) iyilik yoktur.⁴⁴⁸

Bu âyette anlatıldığı üzere zaten evlere kapıdan girilir. Tabii olan budur. Cahiliye Araplarının yaptığı gibi evlere arkadan girmek ve bundan hayır ummak tabii olana aykırılık taşıdığı için hayırlı bir sonuç vermez. Bütün işler böyledir.⁴⁴⁹ Buna göre ister imalat isterse hizmet sektöründe ya da bir başka şeyde olsun bir işin hakkını vermemek kul hakkına girmek anlamına gelir ki bunun affı yoktur. Kul hakkından daha önce bahsedilmişti.

Burada aynı konuyla bağlantılı olarak Hz. Peygamber'in şu hadisi de dikkate alınmak durumundadır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُسْلِمُ
مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى
دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

“Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Gerçek Müslüman diğer insanların elinden ve dilinden selamette olduğu, gerçek mü'min de insanların kanları ve mallarını konusunda güvende olduğu kimsedir.”⁴⁵⁰

Bazı ilave ve farklılıklarla aynı temada birçok rivayeti bulunan⁴⁵¹ bu hadis yapılan işin hakkını verme konusunda da önemli bir hususu ihtiva etmektedir.

Yaptığı işin hakkını vermeyerek insanların haksız yere parasını alan kişinin ürettiği ya da tamirini yaptığı mal güvenli değildir. Canını ilgilendiren bir hususta gereken özeni göstermeyen kişiden can emniyette değildir. Mesela otomobilinin fren

⁴⁴⁸ *İrşâdül-'akli's-selîm*, Beyrut 1983, I, 203.

⁴⁴⁹ Bk. Saffet Köse, “Sosyal Bir Sorun Olarak Trafik (Kur'an-Sünnet Bağlamında Bir Yaklaşım)”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.15, Konya 2010, s. 16-17.

⁴⁵⁰ Nesâî, “İmân”, 8.

⁴⁵¹ *Concordance*, II, 507.

sistemlerinde arıza olan birisinin aracını gerektiği şekilde tamir etmeyen tamirci ya da bu parçanın üretiminde gerekli özeni göstermeyen imalatçı bu hadisin muhatabıdır. Bu özensizlik sebebiyle çalışmayan ya da yeterince işlevsel olmayan firenden dolayı bir kişi ya da grup hem malından hem canından olabilir. Ödediği para ve kaybettiği zaman da ek bir külfettir. Şimdi zarar gören bu insanlar bu tür işçi ve üreticinin elinden selamette midirler? düşünülmalıdır. Bu hususu sağlık ve gıda sektörüne ya da diğer hayati alanlara uyguladığımızda da maalesef birçok insanın zihninde, verilen örnek cinsinden hatıralar canlanacaktır.

Buraya kadar söylenenleri özetleyecek olursak işçi, yapacağı işi bilmeli ve onun gerektirdiği donanımına sahip olmalıdır. İkincisi de işçinin hakkını vermeli ve bunun için gereken çabayı göstermelidir, yaptığı iş onun içine sinmeli ve tatmin olmalıdır.

Sonuncusu bir diğer esası da zorunlu kılmaktadır. Bu da sorumluluk bilincine sahip olmaktır. Kısaca buna iş ahlâkı da diyebiliriz. Bu olmadığına vicdanın devreye girmesi söz konusu olmaz. Bir işi yapan, iç dünyasında huzur bulabiliyor ise bu onun hakkını verdiği bir işareti sayılabilir. Vicdani bir huzursuzluk, kalpteki bir kıpırtı sorumluluğun tam anlamıyla yerine getirilemediğini gösteren bir husus olarak değerlendirilmeli ve mutlaka telafi yoluna gidilmelidir. Hz. Peygamber'in koyduğu ölçü budur. Nitekim Rasûl-i Ekrem:

الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ
النَّاسُ عَلَيْهِ

“İyilik güzel ahlâktır, günah ise seni huzursuz eden ve insanların bilmesinden hoşlanmadığın şeydir” buyurarak⁴⁵² çok ince bir noktaya dikkat çekmekte, böyle bir durumda da huzursuzluk veren şey ne ise ondan dönülmesini / vazgeçilmesini / terk edilmesini istemektedir.⁴⁵³

⁴⁵² Müslim, “Birr”, 14-15,; Tirmizî, “Zühd”, 52; Dârimî, “Büyü”, 2.

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, V, 252, 256.

İşveren işi becerisi olana teslim etmeli, işçinin hakkını vermelidir

İşveren ya da esnaf veya sanatkârlar bir işi öncelikle yapabilecek olana vermelidirler. Bu önemli bir ilkedir. İşin hakkını ancak ona kabiliyeti olanlar ve yeterli eğitimini alarak liyakatli hale gelmiş kişiler verebilir. O sebeple bir işe başlamak isteyen ya da iş verilmek istenen şahsın bu tabii esasa uygun olup olmadığına bakılmalıdır. Esasen bu Kur'an-ı Kerim'in de emridir:

{ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا } [٥٨ / ٤].

“Şüphesiz Allah sizden emanetleri ehline vermenizi emretmektedir.”⁴⁵⁴

Allah Te'âlâ insanları farklı kabiliyetlerde yaratmıştır. Birisinin kabiliyeti diğerinde olmadığından bu yönüyle birisi diğerine muhtaçtır. O sebeple de insanların birbirleri ile alış-verişi, iş bağlantısı bulunmaktadır. Nitekim şu ayette buna işaret edilir:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا
سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ (٣٢) سورة الزخرف

“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşüyorlar? Dünya hayatında onların maişetlerini aralarında biz paylaştırdık. İnsanları, birbirlerine işlerini gördürsünler diye derece derece üstünlüklerle donattık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.”⁴⁵⁵

Müfessirler bu ayeti kuvvet-güçsüzlük, ilim-bilgisizlik, kabiliyetlilik ve zeka-ahmaklık bakımından Allah'ın insanları farklılıklarla yarattığını böyle olmamış olsaydı kimsenin diğerine hizmet etmeyeceğini dolayısıyla bunun dünya dengesini bozacağı ve dünya nizamını harap ederek fesada uğratacağını, Allah'ın birbirlerine yardımcı olsunlar, farklı mesleklerde birbirlerini is-

⁴⁵⁴ Nisâ' (4), 58.

⁴⁵⁵ Zuhruf (43), 32.

tihdam etsinler, farklı işlerde birbirlerini kullansınlar ve böylece birlikte yaşasınlar, birbirlerini desteklesinler ve ihtiyaç duydukları şeylere ulaşabilsinler diye insanları farklılıklarla yarattığı şeklinde anlarlar.⁴⁵⁶

Gerçekten toplum içindeki her insanın kabiliyetlerinin, yetkin olduğu işlerin, zevklerinin farklı olduğu bir gerçektir. Bu farklılıklar aynı zamanda o kişiye Allah'ın ihsan ettiği bir sermaye ve güçtür. İnsanlar, bu güç üzerinden bazı ihtiyaçlarını karşılarken sahipleri de bu sayede geçimini sağlamaktadır. Öncelikle eğitim düzeni bu kabiliyetleri ortaya çıkarıp kişileri ona göre eğitmeleri, iş tutacakların bu kabiliyetlerine göre hareket etmeleri, işverenlerin de bu özelliğe göre istihdam oluşturmaları hem o kabiliyet sahibine iyilik, hem üretim ve hizmette kalite, hem de toplumsal hayatta da güçlü bir işbölümü ve verimlilik anlamına gelir. Bu ilkenin ihmal edilmesi bireysel anlamda kabiliyetlerin körelmesine, kişisel başarısızlığa; ekonomik anlamda üretim, hizmet ve imalatta verim kaybına; sosyal anlamda da kabiliyetlerin heder edilmesine sebep olur.

Kabiliyet açısından insan, bazı İslam alimlerinin benzetmesiyle hammaddesi olan toprak gibidir. Nasıl ki her bir toprak farklı bitki türünü yetiştirmeye malik ise insan da tıpkı onun gibi farklı işlere eğilimlidir ve kabiliyetleri farklıdır. Bitkiye uygun toprak arandığı gibi işe uygun kabiliyet aranıp bulunması işin fitratı icabıdır. Toprağın tımar edilmesinin ürünün verimliliğinde etkili olduğu gibi insanın kabiliyetinin tespit edilip ona uygun eğitim programları ile geliştirilmesi de o derece gereklidir.

Allah Te'âlâ, Kur'an-ı Kerim'de verdiği bu farklı nimetleri ile onları denediğini şu ayetiyle ifade etmektedir:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ
دَرَجَاتٍ لِّيُبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ

⁴⁵⁶ Saffet Köse, Kur'an-ı Kerim'e Göre Ferde Mes'ûliyet Yükleyen ve Bunu Düşüren Faktörler", Kur'an-ı Kerim'de Mes'ûliyet (Sempozyum Bildirileri), İstanbul 2006, s. 126.

رَحِيمٌ (١٦٥) سُورَةُ الْأَنْعَامِ

“O Allah sizi arzın halifeleri yaptı ve verdiği nimetler konusunda bazınızı bazınıza derece derece üstün kıldı. Bunun hikmeti de sizi verdiği şeylerden imtihan etmektir. Şüphesiz ki Rabbin, cezası çabuk olandır. Yine şüphesiz ki O, çok bağışlayan çok merhamet edendir.”⁴⁵⁷

Bir başka ayette de Allah:

ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ (٨) سُورَةُ التَّكْوِينِ

“O gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz”⁴⁵⁸

derken daha genel anlamda bir sorumluluktan bahsetmektedir.

Bu ayetlerden hareketle şunu söylemek mümkündür; Allah herkesi farklı kabiliyet ve zekâda yaratmıştır. Eğitimde insanların bu doğrultudaki eğilimleri ön plana çıkarılır ve geliştirilirse sadece o kişi huzurlu bir hayat yaşamaz aynı zamanda o toplum ihtiyaç duyacağı elemanları hem kalite hem de verim açısından ileri seviyede temin etmiş, böylece Allah'ın ihsan ettiği nimeti değerlendirmiş, potansiyel gücü harekete geçirmiş olur. Her nimetin kendi cinsinden bir şükürünün olduğu dikkate alınırsa bu da, o nimete karşı fiili bir şükür anlamına gelir. Bu sebeple toplumun bunda sorumluluğu vardır. Toplum, Allah'ın diğerlerinden farklı güç verdiği bireye bu kabiliyetini geliştirecek imkanları hazırlamakla yükümlü, o da bunun hakkını vermekle vazifelidir. Bu durum karşılıklı olarak her iki tarafa da büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Tohumun uygun şartları bulduğunda ağaç olup meyve verdiği gibi kabiliyeti doğrultusunda eğitilmiş olanlar da ileride meyveli ağaca dönüşürler. Ayetin sonundaki cezanın çabukluğu ifadesini bu kabiliyetleri gözetmeyen, heder edip israf ederek küfran-ı nimette bulunan toplumların dünyada iken sefalet ve geri kalmışlığa mahkum olarak cezalarını çekecekleri yönünde yorumlamak da mümkündür. Bu se-

⁴⁵⁷ En'âm (8), 165.

⁴⁵⁸ Tekvîn (102), 8.

beple Nasiruddin et-Tûsî (ö.672/1274) gibi İslam düşünürleri, toplumsal ihtiyaçlar açısından çocuğun eğitiminde kabiliyetlerinin merkeze alınması ve o doğrultuda eğitime tâbi tutulması gerektiğini ifade ederler. Ayetin sonundaki “Rabbın çok bağışlayan çok merhamet edendir” ifadesini de, bunu gözeten toplumun onun hayırlı sonuçlarını almak suretiyle Allah’ın rahmetinin tecelli edeceği şeklinde anlamak tutarlı gözükmektedir. Bazı müfessirlerin Allah’ın rahîm sıfatının tecellisinin dünyada olduğunu düşünmeleri de bu anlayışa yardımcı olabilir.⁴⁵⁹

Sonuç olarak sadece eğitim alanında değil iş ortamında da kabiliyetlerin gözetilmesi işin fitratı gereğidir.

Hız. Peygamber emanet sorumluluğunda eda edilmesi gereken bir işin ehline verilmemesi halinde ya da o işe talip olmanın dünyadaki ve ahiretteki sonucunu açıklamaktadır. Dünyevi sonucunu kıyametin kopmasıdır.⁴⁶⁰ Bundan maksat işten bir netice alınamamasıdır. Uhrevî sonucu da bu emaneti taşıyamayanlar ve gerektiği şekilde yerine getiremeyenler için aldıkları görevin hesap günü perişanlık ve pişmanlık doğurmasıdır.⁴⁶¹

İşveren öncelikle ücreti belirlerken işin ağır ya da hafif oluşu, işçinin sağladığı katma değer, ülkenin ve çalışanın hayat standartları ve geçim şartları, çalışanlar arasında adalet göz önünde bulundurularak makul bir ücreti takdir etmeli, bunu da olağanüstü bir durum olmadıkça zamanında ödemelidir.

Ücret konusunda önemli bir husus da daha önce ele alındığı üzere işveren işçinin içinde bulunduğu zorunlu şartlardan yararlanarak onun hakkına tecavüz etmemelidir. Bu hem bir haksızlık hem de berekete engel bir durumdur.

Hadisin açıklamasını yapan eserlerdeki⁴⁶² bilgilerden de yola çıkarak denilebilir ki insan, kuldur efendisi de rabbidir. Hiç kimse kendisini Tanrı yerine koyarak diğerini kul kendisini de efendi gibi görmemelidir. Bu sadece iş hayatında değil bütün

⁴⁵⁹ Köse, s. 126-127.

⁴⁶⁰ Buhârî, “İlim”, 2.

⁴⁶¹ Müslim, “İmâret”, 16.

⁴⁶² Msl. Bk. İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1418/1997, I, 1013.

alanlarda geçerli bir esastır. Çünkü bu, insanlık onurunu çiğneme ve zillete düşürme anlamına gelir ki rencide edici özelliği çok fazladır. Bu haksızlık karşısında da davacı olacak olan o kulun efendisi Allah'tır. Kaldı ki rızık ve bereketi veren de sadece Allah Te'âlâdır. Buna göre kişi çalışanın emeğini sömürebileceği bir davranış içine girmemelidir.

Hadiste sayılan 'işçi tutup da onun emeğinden istediği gibi yararlanıp karşılığını vermeyen istismarcılar' ifadesinde böyle davrananlara ağır bir tehdit vardır. Böyle bir davranış sonucu elde edilecek dünyalık, Allah'ın gazabını çekeceğinden asla kazanç sayılamaz. Dünyada felaket ahirette helak sonucunu doğuracak bir davranış olacağından bundan uzak durmak gerekecektir. İşçinin hakkını vermeyerek onun sırtından kazanılan parayla yapılan ibadetlerin Allah tarafından kabul edilmeyeceğini beyan eden hadis daha önce geçmişti.

Hadiste zikredilen Allah Te'âlâ'nın davacı olacağı üç kişiden ikincisi olan hür bir kişiyi satıp parasını yiyen kişi örneğinde anlatılmak istenen ne olabilir? sorusuna çeşitli cevaplar bulunabilir. Hür bir insanın satılıp parasının yenmesi kabul edilebilir bir şey olmadığı gibi köleliğin yaygın olduğu dönemlerde bile sık rastlanan bir durum gibi de gözükmemektedir. Hadisten hür bir insanı köle gibi kullanıp, emeğini sömürerek sırtından para kazanmak şeklinde bir anlam çıkarmak onun ruhuna uygun gözükmemektedir.

Burada bir hususa daha işaret etmek gerekirse bazı zengin işverenler hayırsever davranış sergilemektedirler. Bu oldukça takdire değer bir husustur. Ancak başkalarına hayır adına karşılıksız bir çok para verilirken kendi işçisini görmezden gelmeleri bir tutarsızlıktır. Bir işveren önce işçisinin emeğini tam olarak vermeli, hayrını onlardan artan para ile yapmalıdır ki esas olan da budur. Çünkü birincisi farz derecesinde bir zorunluluk diğeri ise ihtiyaridir.

İşçi hakkı konusunda Hz. Peygamberin anlattığı çok ilginç bir olay vardır. Çok değerli üç amel içinde işçi hakkına gösterilen hassasiyetin de bulunduğu olay şudur:

Bir zamanlar üç kişi yolda giderlerken yağmura yakalanmışlar ve bir mağaraya sığınmışlar, peşinden de mağaranın ağzını dağdan düşen büyük bir kaya kapatmış. Üç arkadaş birbirine: Amellerimizi gözden geçirelim ve yaptığımız salih amellerle Allah'a dua edelim, belki Allah buradan bizi kurtarır demiş.

Birisi şöyle dua etmiş: "Allah'ım benim yaşlı annem-babam vardı. Onlara hizmette kusur etmezdim. Hayvanlarımı yanlarına getirir, sütlerini sağar önce onlara sonra çocuklarıma ve eşime içirirdim. Bir gün geldiğimde onlar uyumuşlardı. Her zamanki gibi sütü sağdım fakat onları uyandırmaya kıyamadım, elimde sütle çocuklarımla bağırıp ağlamasına aldırmadan sabaha kadar başlarında ayakta bekledim. Eğer benim bunu senin rızanı dileyerek yaptığımı biliyorsan bu kayayı biraz arala da dışarıyı görelim demiş."

Bunun üzerine kayanın üçte biri aralanmış. Diğeri: "Ey Rabbim! Aşkın son derecesinde vurduğum amcamın bir kızı vardı. Onun nefsinden murad almak istediğimde yüz altın getirmedi-çe kabul etmedi (Bir rivayete de göre açlık ve susuzluğa dayanamayacak hale geldiği için onun teklifini kabul etmiş).

Çalışıp güç şartlarda yüz altını toplayıp kendisine verip de kendisini bana arzettiğinde istediğim işe tam başlayacakken: 'Ey Allah'ın kulu! Allah'tan kork ve haksız/gayr-ı meşru bir biçimde bu mührü açma' (bekâretimi zina ile bozma) dedi ve bunun üzerine ben hemen böyle bir fiili ika etmekten (zina etmekten) vazgeçtim." Eğer bunu senin rızanı dileyerek yaptığımı biliyorsan, bu kayanın bir kısmını bize aç demiş ve kayanın üçte ikisi aralanmış. Üçüncüsü de "Ey Rabbim! Bir ölçek pirince bir çırak tutmuştum. İşini bitirince benim tam kızgın olduğum bir anda: 'Bana hakkımı ver' dedi. Ben de onu azarladım ve ücretini almadan çekip gitti. Sonra ben onun hakkı olan pirinci ektim ve ondan elde ettiğim gelire ona davarlar aldım ve bir sürü oldular. Bir gün hakkımı istemeye geldiğinde çobanları ile birlikte davar sürüsünü kendisine teslim ettim. Eğer bunu senin rızanı kazan-

*mak için yaptığımı biliyorsan, bize kayanın kalan kısmını da aç demiş ve kaya tamamen aralanmış da oradan kurtulmuşlar.*⁴⁶³

Bu hadis üç hususu ele almaktadır ve üçü de çok değerlidir. Burada işçisinin hakkı konusunda hassasiyet gösteren bir işverenin Allah katında ne kadar makbul bir kul olduğu görülmektedir. Hadiste anlatılan olay ve sonucu dikkate alındığında denilebilir ki işçisinin hakkını vermede hassasiyet gösteren bir kul başı daraldığı zaman bununla Allah'a iltica ettiğinde o anda karşılık görebilir.

Başarıyı takdir etme

Takdir edilme, kadru kıymetinin bilinmesi insandaki en temel duygulardan birisidir. Allah'ın verdiği bütün duygular gibi bunlar da tatmin ister. Aksi takdirde, bir başarının, bir iyiliğin takdir edilmemesi insanlar üzerinde olumsuz etkiler yapabilir. Örneğin iş hayatında bir başarının görmezlikten gelinmesi verimsizliğe, isteksizliğe, motivasyon kaybına, bir teşekkürün bile esirgenmesi, başarılı olanlara karşı ilgisizlik, vefasızlık isteksizliğe, verimsizliğe yol açabilir. Bir başarıdan dolayı kutlama, ödüllendirme, en azından bir teşekkür etme, bu başarıyı zaman zaman yâd etme, başarının devamı konusunda motive edici temel unsurlardır. Buna göre bir başarıyı elde edenin takdir beklemesi son derece tabii-insanî bir duygudur. Dolayısıyla başarının takdir edilmemesi insanı üzen ve olumsuz etkileyen bu yönüyle de verimi düşüren bir özellik arzeder. Konuyla ilgili Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinde bazı hususlara dikkat çekilmiştir.

Takdirin başlangıç noktası bir teşekkürdür. Hz. Peygamber (s.a.s.): “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmez” bu yurmuştur.⁴⁶⁴ Yine Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis rivayet edilir: “Başarıyı / iyiliği takdir etmeyen mesela bir teşekkür et-

⁴⁶³ Buhârî, “Enbiyâ”, 53, “Edeb”, 5; Müslim, “Zikir”, 100; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 142-143.

⁴⁶⁴ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, nr. 19581; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, nr. 2438.

meyen ve hatayı bağışlamayan idareci, gördüğü iyiliğin üstünü örten ve kötülüğü yayan komşu, yanında olduğunda eziyet eden bulunmadığında ihanet eden eş insanın belini kıran üç büyük felakettir.”⁴⁶⁵

Teşekkür, başarıyı takdir etme anlamı taşıdığı sahibine ayrı bir huzur verir, sonuçta da başarının artmasına vesile olur.

İyiliğe teşekkür, iyilik edene vefa, ona saygı medeni insan olmanın en temel göstergelerinden birisidir. Yukarıda anlatılan örnekler oldukça çarpıcı bir biçimde bu noktayı ortaya koymaktadır.

Bunun yanında başarılı olanla başarısız olanın aynı kefeye konulması başarının ödüllendirilmemesi de iş hayatında olumsuz bir tutumdur. Bilgi, beceri, üretim, katkı vb. açılardan fark oluşturan insanların aynı özellikte olmayan ya da benzer başarıyı gösteremeyenle eşit tutulması bir başka olumsuzluk olarak vicdanları yaralar. Bilenlerle bilmeyenler bir değildir⁴⁶⁶ ve insan için sadece çalıştığının karşılığı vardır, onun karşılığı da tastamam ödenmelidir.⁴⁶⁷ Yapılan iş hardal tanesi ağırlığınca farklı bile olsa tartıya konulmalı ve karşılığı verilmelidir.⁴⁶⁸ Bu adaletin gereğidir. İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir.⁴⁶⁹ Bir işten istenen verim alınmak isteniyorsa iyiliğe iyilikle mukabele şarttır. Toz miktarı bile olsa iyilik ve kötülüğün karşılıksız kalmaması adaletin gerektirdiği bir sonuçtur.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ Suyûti, *Câmi'u'l-ehâdis*, nr. 11165.

⁴⁶⁶ Zümer (39), 9.

⁴⁶⁷ Necm (53), 39, 41.

⁴⁶⁸ Enbiyâ' (21), 47.

⁴⁶⁹ Rahman (55), 60.

⁴⁷⁰ Zilzâl (99), 7-8.